

УДК 94(477.83)

DOI 10.24919/2519-058x.4.111227

Михайло СЕНЬКІВ,

orcid.org/0000-00032297-0334

доктор історичних наук, професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) senkivolha@gmail.com

ІСТОРИОГРАФІЯ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛА (1940 – поч. 50-х рр. XX ст.)

Стаття присвячена всебічному аналізу історіографії проблеми колективізації західноукраїнського села протягом 1940-50-х років. Вказано, що всю сукупність публікацій з даної теми можна умовно поділити на літературу радянської доби, діаспорну, зарубіжну та сучасну українську. У висновках підкреслено, що проблема колективізації західноукраїнського села привертає увагу дослідників, що свідчить про її актуальність та наукову значимість.

Ключові слова: колективізація, західноукраїнські землі, історіографія, радянська наука, діаспорна та зарубіжна історіографія.

Літ. 59.

Mykhailo SEN'KIV,

PhD hab. (History), Professor in Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine) senkivolha@gmail.com

THE HISTORIOGRAPHY OF THE COLLECTIVIZATION IN THE WESTERN UKRAINIAN VILLAGE (1940s – the beginning of the 1950s of the XX cen.)

The article focuses on the collectivization in the Western Ukrainian village in the 1940s-50s, mainly on the historiography of the problem. It is pointed out that all publications dedicated to the problem can be classified into: publications of the Soviet period, the diaspora literature, foreign and modern Ukrainian publications. It is shown that in 1981 V. Ulianych analysed the scientific literature of the Soviet period on the given research topic. Thus, publications of the Soviet times were marked by ideological bias and scholars interpreted the collectivization through the official doctrine and official documents. More recent researches show that by the end of the 1950s the works on the collectivization in the West Ukrainian village had mainly propagandistic character.

It has been proved that the established research principles were revised in the late 1980s (the times of Perestroika). These were only first steps that did not dispel the general guideline in the evaluation of the collectivization. Rethinking of the national history had begun since the beginning of the 1990s, especially of the dramatic events of the postwar period in the western region. Government policy towards peasants was evaluated differently, as well as the actions of the national underground and the Ukrainian Insurgent Army (UPA). The old methodology was left completely and new views on the problem were created. There were conceptual changes in the Ukrainian historiography. Thus, some research topics started only to be developed and had not been 'unveiled' recently.

In the article it has been highlighted that the problem of the collectivization was investigated by diaspora (M. Rudnytska, O. Subtelny, T. Hunchak, V. Kosyk) and foreign historians (S. Bovier, R. Convest, D. Armstrong). Their works are based on the published Soviet sources and References, as well as on memoirs of witnesses, that emigrated from Ukraine at different times. Although such studies are subjective, but they are significant as they are deprived of falsifications, typical to the Soviet historiography. However, because of well-known reasons, those publications didn't have any archival materials.

In the conclusions it has been shown that the given problem draws attention of researchers and that proves its scientific significance. But in the course of time the problem of the collectivization in the West Ukrainian lands requires a new interpretation.

Key words: collectivization, Western Ukrainian lands, historiography, Soviet science, diaspora and foreign historiography.

Ref. 59.

ИСТОРИОГРАФИЯ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ ЗАПАДНОУКРАИНСКОГО СЕЛА (1940 – нач. 50-х гг. XX в.)

Статья посвящена всестороннему анализу историографии проблемы коллективизации западноукраинского села на протяжении 1940–50-х годов. Указано, что всю совокупность публикаций по этой теме можно условно поделить на литературу советского периода, диаспорную, зарубежную и современную украинскую. В выводах подчеркнута, что проблема коллективизации западноукраинского села привлекает внимание исследователей, что свидетельствует о ее актуальности и научной значимости.

Ключевые слова: коллективизация, западноукраинские земли, историография, советская наука, диаспорная и зарубежная историография.

Лит. 59.

Постановка проблеми. У часи тоталітарного режиму доленосні етапи минулого українського народу фальсифікувались або замовчувались. Особливо послідовно і ретельно спотворювався радянський період історії України, зокрема політика більшовицької партії щодо селянства, шляхи і методи колективізації та її наслідки, руйнація віковичних традицій селянського господарства, бережливе ставлення хлібороба до землі-годувальниці. Радянська історіографія характеризувала колективізацію, здійснену шляхом терору, масових депортацій та голодомору десятків мільйонів селян як їх добровільне волевиявлення будувати своє світле майбутнє. Сучасні апологети колгоспного ладу настирливо ігнорують здобутки країн Європи та Америки, а головне трагічний досвід радянської імперії, продовжують експлуатувати демагогічні гасла про щасливе колективне господарювання. З огляду на це, важливим науковим завданням є дослідити історіографію проблем колективізації західноукраїнського села в 1940 – 50-х рр.

Аналіз досліджень. Багатьох аспектів історіографії зазначеної теми торкалися в своїх працях І. Рибак [42], В. Ткачук [49], Б. Ярош [56] та інші дослідники. Натомість, спеціальний комплексний аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам колективізації в 1940 – 50-х рр., на сьогодні відсутній. Цим і зумовлено актуальність нашого дослідження.

Мета статті – відтворити історіографічний процес осмислення феномену колективізації західноукраїнського села протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Усю сукупність публікацій, присвячених колективізації західноукраїнського села, можна умовно поділити на літературу радянської доби, діаспорну, зарубіжну та сучасну українську. Стан дослідження даної проблеми в радянській історіографії на 1981 рік був проаналізований в дисертації В. Ульянич [51]. Публікації радянської доби характеризувалися ідеологічною зашореністю та односторонніми поглядами авторів, які в оцінках колективізації керувалися офіційними компартійними документами.

До кінця 50-х років праці про колективізацію західноукраїнського села мали переважно популярно-пропагандистський характер [47], а з 60-их років автори монографій Л. Корнієць [23], К. Сирочинський [45], Й. Черниш [52] та інші залучили до наукового обігу багатий фактологічний матеріал, у т. ч. архівний.

Водночас у радянську добу були написані книги, які розкривали окремі аспекти досліджуваної теми, зокрема масово-політичну роботу компартійних організацій, партійний вплив на відносини робітництва і колгоспного селянства, технічне забезпечення сільського господарства, організаційно-господарське зміцнення колгоспів, культурне будівництво, боротьбу радянської влади проти формувань ОУН-УПА в процесі колективізації та інші [25; 26; 35]. Проблема колективізації західноукраїнського села висвітлена в узагальнюючих працях з історії України та компартії на прикладах республіки, регіону, областей, автори яких залишалися на позиціях досліджень першої половини 60-х років, а щодо критичного аналізу навіть поступалися [13; 14].

Загалом основний зміст публікацій радянської доби про колективізацію західноукраїнського села вкладався у таку схему. Обґрунтовувалася безперспективність індивідуальних селянських господарств, необхідність колгоспного ладу як закономірного процесу, зазначалося, що колективізація проводилася «добровільно», але проходила у гострій боротьбі проти «куркульства», «українських буржуазних націоналістів», «банд ОУН-УПА», що колгоспний лад забезпечив «прогрес» сільськогосподарського виробництва, «заможне» і «культурне» життя селянству. Колгоспному селянству буцімто були притаманні риси колективізму, патріотизму, відданості комуністичній ідеї, високий професійно-технічний рівень, а його доходи безпосередньо залежали від підсумків діяльності господарства, а також ніби хлібороби керували громадським виробництвом через загальні збори уповноважених та виборність керівників.

Керуючись ідеологічними постулатами комуністичної партії, радянська історіографія трактувала соціально-економічні та культурно-політичні процеси в західних областях України з позицій апологетів більшовицько-радянського тоталітарного режиму. У зв'язку з цим всі дії партійного і радянського керівництва розцінювалися як свідчення турботи про долю селянства та реалізацію його багатовікових прагнень, а все те, що не вкладалося у задалегідь визначені ідеологічні рамки, трактувалось як реакційне, буржуазно-націоналістичне, вороже інтересам трудящих. Під цим кутом зору характеризувалася як об'єктивна закономірність не тільки політика встановлення тоталітарного режиму, знищення селянина-власника під час примусової колективізації, але й виправдовувалася жорстока розправа з непокірним селянством, масові репресії проти учасників національно-визвольних змагань.

Цілком зрозуміло, що радянська історіографія замовчувала те, що абсолютна більшість селян не підтримувала ідею колгоспного ладу, чинила впертий опір колективізації, а спротив ОУН і УПА проти тоталітарної системи був не рухом бандитів і головорізів, а героїчним виявом національно-визвольної боротьби, яка захищала селянство від утвердження новітніх кріпосницьких відносин. Перекручувалися методи і шляхи запровадження колгоспного ладу, яке здійснювалося грубим насиллям, масовими депортаціями селян у віддалені регіони СРСР. Приховувалася і система зиску та експлуатації селянства, неефективність і безперспективність колгоспного виробництва тощо. Загалом, формувалася спотворена картина колективізації. «Новітня історія України, – зазначав Ярослав Дашкевич, – в концептуальному відношенні і значною мірою у фактологічному плані – це фальсифікована історія» [41].

Певна ревізія установлених принципів дослідження колективізації розпочалася вже за часів перебудови, тобто з другої половини 1980-х рр. Це були тільки перші, несміливі кроки, які загалом не розвінчували генеральної лінії в оцінці колективізації. Серед цих праць найбільшу цінність становлять розвідки С. Кульчицького [30] та І. Рибалки [43] про насильницькі методи колективізації та відособлення селянина від засобів виробництва. У монографіях «Воз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною» (за редакцією Ю. Сливки), «Украинские Карпаты. История» (відповідальний редактор Ю. Сливка) робилася спроба дещо по-новому оцінити ряд проблем з історії регіону.

З початком 90-х років розпочалося переосмислення вітчизняної історії, в тому числі драматичних подій післявоєнного часу в західному регіоні. Найбільш істотно це позначилося на переоцінці суті радянської влади, її політики щодо селянства, характеристик дій національного підпілля, боротьби загонів УПА. Відбувся повний розрив з старою методологією і визначилися якісно нові погляди на проблему. Українська історіографія вступила в період нових концептуальних засад. Почалася розробка багатьох наукових проблем, донедавна цілком «закритих» для дослідників.

На рубежі 1980 – 1990-х рр. з'явилося кілька статей, присвячених репресіям НКВС проти населення західних областей України. Найширше механізм функціонування радянської репресивно-каральної системи дослідили І. Білас [2], Б. Ярош [56], С. Білокінь [3]. Вони використали широке коло недоступних раніше архівних документів, які було оприлюднено вперше. Цю ж тему продовжив розробляти І. Винниченко у монографії «Україна 1920 – 1980-х: депортації, заслання, вислання», в якій однозначно стверджує, що примусове переселення громадян України за радянської доби і сьогодні залишається однією з «білих плям» нашої історії. Репресіям радянської

влади щодо населення Західної України присвятили публікації К. Кондратюк [22], І. Павленко [37], Р. Попп [39], та інші.

Значну увагу західноукраїнським землям в умовах тоталітарного режиму відведено в дослідженнях Ю. Шаповала. На основі невідомих раніше документів і офіційних матеріалів, у своїх розвідках історик аналізує складний перебіг подій в Україні в 20–50-х рр., показує суперечливу епоху через призму долі відомих діячів тієї доби [54; 55]. Еволюцію тоталітарної системи у 50-80-их роках простежили дослідники В. Баран [1] та Г. Костюк [26]. Особливу цінність мають праці В. Барана, в яких розкрито суспільно-політичні, соціально-економічні, національно-духовні процеси в Україні 1945 – 1991 рр.

В узагальнюючих працях з історії України з нових концептуальних позицій висвітлено зміст, методи, шляхи, наслідки колективізації, але недостатньо аналізується відчуження селянина від власності та його наслідки для сільськогосподарського виробництва, відчувається брак фактологічного матеріалу [15; 16].

Книга львівських науковців М. Литвина, О. Луцького та К. Науменка відтворює трагічний злам української історії другої половини 1939 р., в тому числі Західної України, спротив галичан сталінській диктатурі та їх вірність соборно-державницьким ідеалам [31].

Однією з перших вдалих спроб сучасної історіографії в Україні підійти до розв'язання цієї проблеми стала робота О. Ленартовича «Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944 – 1950 рр.». У монографії йдеться про збройну боротьбу ОУН та УПА проти відновлення радянської влади, охарактеризовано опір селянства тоталітарному режиму.

Цікаві монографії з історії ОУН-УПА опублікував А. Кентій [17; 18]. Праці написані на серйозній джерельній базі і хронологічно аналізують історичний шлях ОУН і УПА під час Другої світової війни та повоєнні роки. На зламі тисячоліть вітчизняні науковці видрукували ще кілька досліджень історії національно-визвольного руху 40 – 50-х рр. ХХ ст. Це монографії Ю. Киричука [19], І. Льюшина [12], М. Присяжного [40] та ін. Соціально-політичні процеси в західноукраїнських землях у перше повоєнне десятиріччя розкрив В. Ткачук [49]. Проте колективізації сільського господарства автор торкається лише в загальних рисах. Заслугою цих авторів є те, що вони намагаються дотримуватися історичної правди.

Помітним явищем стала дисертація В. Гаврилюка, в якій проаналізовано радянізацію економічного і духовного життя західноукраїнського села [6]. Автор відзначив, що колгоспна система була підґрунтям утвердження економічного і духовного тоталітаризму. Проте питання, пов'язані із політикою радянської влади щодо селянства, етапів та методів колективізації, спротив селянства тоталітарній системі, більшовицька кадрова політика на селі, технічне оснащення та ефективність колгоспного виробництва, автор розглядає тільки принагідно.

Долаючи старі підходи щодо розгляду колективізації західноукраїнського села, П. Когут відтворив економічний та соціально-політичний аспект проблеми. Відзначимо, що національні, духовні, релігійні чинники залишилися поза увагою дослідника [21].

Історичний досвід засвідчив цілковиту обмеженість економічного детермінізму щодо вивчення соціально-політичних процесів. Відмежуватися від хибних ідей та ілюзій, вирватися з пут економічної логіки стосовно людини, рушійних методів її діяльності, соціальних структур і утворень – таке завдання ставить перед дослідниками життя.

Науковій розробці теми сприяло також використання загальнотеоретичних положень, висновків відомих українських і зарубіжних етнографів – О. Кравця [28], Б. Кравченка [29], Р. Чмелика [53] та інших. Зокрема, в праці Р. Чмелика обґрунтовується, що для західноукраїнського села була традиційно властива приватна форма землеволодіння. Селянська сім'я була основним носієм ідей, способу мислення, традицій і звичаїв, що передавалися з покоління в покоління. Вона була найважливішою структурною одиницею суспільства для збереження етнічної культури і психології.

У книзі вчених-економістів О. Мороза і С. Злупка [36] доводиться, що більшовицька і польська окупаційні влади не були зацікавлені у покращенні стану селянства – соціальної бази українства. Відтак постійно проводили дискримінаційну політику щодо українського селянства.

Важливі аспекти духовної сфери у довоєнний і післявоєнний період відтворюють у своїх публікаціях О. Луцький [32], І. Лучаківська [33], В. Ковалюк [20] та інші. Зроблені ними висновки та узагальнення допомогли автору глибше зрозуміти сутність проблеми.

Корисна інформація є у працях С. Кульчицького [30], П. Панченка [38], І. Рибак [42] та інших, які торкаються аграрної проблеми в Україні. В. Нечитайло у монографії «Українське селянство: важкий шлях до волі» на основі історико-філософського, соціологічного, архівного матеріалу робить спробу подолати стандартний підхід до проблеми і розглядає селянство та землеробство як природно-історичні явища, обґрунтовує об'єктивну зумовленість становлення вільного селянина-господаря, аналізує перші кроки діяльності фермерських господарств України. У працях Ю. Сливки [46], В. Сергійчука [44], В. Трофимовича [50] та інших відображено українсько-польське протистояння 40–50-х років, зокрема, переселенська політика тоталітарних влад.

Ряд важливих сюжетів історії селянства 40 – 50-х років віддзеркалюються у розвідках О. Гараня [7], С. Макарчука [34], Г. Демяна [9], колективних книгах «Галичина у Другій світовій війні (1939 – 1945 рр.)» [444], «Нариси з історії суспільних рухів та політичних партій в Україні (XIX – XX ст.)» [662] та інших. Окремі аспекти даної проблеми порушуються в публікаціях І. Воронова і Ю. Пилявця [5], А. Дуди і В. Старика [10], М. Вегеша [4] та багатьох інших.

Колективізацію західноукраїнського села також досліджували історики діаспори та зарубіжжя. Їх праці базуються в основному на опублікованих радянських джерелах та літературі, а також на спогадах осіб, які були безпосередніми свідками історичних подій і емігрували з України у різний час. Цінність цієї літератури полягає в тому, що вона при всіх більш-менш помітних проявах суб'єктивності та односторонності, не має грубої фальсифікації, притаманної для радянської історіографії. Однак з відомих причин, вони позбавлені архівних матеріалів, що до певної міри звужує їх пізнавальний потенціал.

Серед робіт істориків з української діаспори слід відзначити збірник статей під редакцією М. Рудницької, в якому висвітлена політика радянської влади на західноукраїнських землях у довоєнний період, зокрема щодо селянства [11]. У працях О. Субтельного [48], Т. Гунчака [8], В. Косика [24] та в інших публікаціях розкривається репресивна політика радянської влади щодо селянства, спротив учасників національно-визвольного руху колективізації та радянізації села, насильницьке відчуження селянства від власності. Однак, у розвідках істориків діаспори етапи, методи колективізації, її наслідки аналізуються схематично, побіжно.

Цінний матеріал з досліджуваної теми дають монографії західних авторів С. Бов'єра [58], Р. Конвеста [59], Д. Армстронга [57] та інших. Серед них ґрунтовнішим аналізу виділяються роботи С. Бов'єра, де надзвичайно ґрунтовно досліджено радянський тоталітарний режим на приєднаних восени 1939 р. територіях. Автор зміг відтворити процес встановлення радянської влади через призму особистісного сприйняття, змалювати соціально-психологічну атмосферу, що його супроводжувала, а також зробити ряд оригінальних теоретичних висновків щодо природи тоталітарного радянського режиму.

Публікації зарубіжних вчених дають цікаві інтерпретації з різних проблем історії селянства взагалі й українського зокрема. Слід зазначити, що західні дослідники, так само як історики діаспори, надають перевагу вивченню насильницького характеру встановлення радянського режиму в Західній Україні. Багато аспектів колективізації сільського господарства опинилися поза полем зору зарубіжної історіографії або розглядаються нею в загальних рисах.

Висновки. Отже, проблема колективізації західноукраїнського села привертає увагу дослідників, що свідчить про її актуальність та наукову значимість. Але час настійливо вимагає нового концептуального осмислення цієї драматичної сторінки історії України, зокрема західноукраїнських земель середини XX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран В. Україна після Сталіна. Нариси історії 1953 – 1986 рр. / В. Баран. – Львів, 1992. – 124 с.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953. Кн. 1 / І. Білас. – К., 1994. – 432 с.
3. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного правління СРСР 1917 – 1941 рр. / С. Білокінь. – К., 1999. – 250 с.

4. Вегеш М. Сторінки історії ОУН – УПА в Закарпатті (1939 – 1950-ті роки) / М. Вегеш // Сучасність. – 2001. – №3. – С. 32–43.
5. Воронов І. Голод 1946 – 1947 рр. / І. Воронов, Ю. Пилявець. – К., 1991. – 112 с.
6. Гаврилюк О. Н. Радянізація економічного і духовного життя західноукраїнського села у другій пол. 40-х – поч. 50-х років (на матеріалах Волинської, Рівненської та Львівської областей): Автореф. дис. канд. іст. наук / О.Н. Гаврилюк. – Чернівці, 1996. – 16 с.
7. Гарань О. В. Проблема формування кадрів у західних областях УРСР у другій половині 40 – 50-х роках / О. В. Гарань // Український історичний журнал. – К., 1989. – № 10. – С. 55–65.
8. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії / Тарас Гунчак. – К., 1993. – 288 с.
9. Дем'ян Г. Сколівщина у повстанському русі ОУН і УПА 1940 – 1960 років / Г. Дем'ян // Воля і Батьківщина. – 1996. – Ч. 2. – С. 56–64.
10. Дуда А. Буковинський рух в боях за українську державність / А. Дуда, В. Старик. – Чернівці, 1995. – 180 с.
11. Західна Україна під большевиками. IX. 1939 – VI. 1941 / За ред. М. Рудницької. – Нью-Йорк, 1958. – 348 с.
12. Льюшин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни (в світлі польських документів) / І. Льюшин. – К., 2000. – 180 с.
13. Історія міст і сіл УРСР: Волинська область. – К., 1970. – 746 с.
14. Історія міст і сіл УРСР: Закарпатська область. – К., 1969. – 786 с.
15. Історія України / Кер. авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів, 1996. – 488 с.
16. Історія України. Нове бачення. Т. 2 / За ред. В.Смоля. – К., 1996. – 494 с.
17. Кентій А. Нариси боротьби ОУН-УПА в 1946 – 1956 рр. / А. Кентій. – К., 1999. – 110 с.
18. Кентій А. Українська повстанська армія в 1942 – 1943 рр. / А. Кентій. – К., 1999. – 281 с.
19. Киричук Ю. Нариси історії українського національно-визвольного руху 40 – 50-х років ХХ ст. / Юрій Киричук. – Львів, 2000. – 304 с.
20. Ковалюк В. Р. Культурологічні та духовні аспекти радянізації / В. Р. Ковалюк // Український історичний журнал. – К., 1993. – № 2–3. – С. 3–17.
21. Когут П. Колективізація в західноукраїнському селі / П. Когут. – Львів, 2000. – 80 с.
22. Кондратюк К. Репресії органів НКВС проти населення західних областей України (1939 – 1941) / К. Кондратюк, С. Кондратюк // Наукові зошити історичного факультету. – Вип. 3. – Львів, 2000. – С. 146–149.
23. Корнієць Л. Соціалістичні перетворення в західних областях УРСР / Л. Корнієць. – К., 1950. – 32 с.
24. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Володимир Косик. – Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – 660 с.
25. Костик П. У боротьбі за технічне оснащення сільського господарства: Діяльність Компартії України по створенню і дальшому розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства західних областей УРСР. 1939 – 1978 рр. / П. Костик. – Львів, 1980. – 165 с.
26. Костюк Г. Сталінізм в Україні (генеза і наслідки) / Г. Костюк. – К., 1995. – 112 с.
27. Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури: Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939 – 1958 рр.). / І. Я. Кошарний. – Львів, 1975. – 240с.
28. Кравець О. Сімейний побут і звичаї українського народу / О. Кравець. – К., 1996. – 200 с.
29. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. Б. Кравченко. – К., 1997. – 260 с.
30. Кульчицкий С. Некоторые проблемы истории сплошной коллективизации на Украине / С. Кульчицкий // История СССР. – М., 1989. – №5. – С. 20–36.
31. Литвин М.Р. 1939. Західні землі України / М. Р. Литвин, О. І. Луцький, К. Є. Науменко. – Львів, 1999. – 152 с.
32. Луцький О. І. Політична еліта Західної України в період утвердження сталінського тоталітарного режиму (1939 – 1941) / О. І. Луцький // Національна еліта та інтелектуальний потенціал України. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1996. – С. 21–27.
33. Лучаківська І. Українська інтелігенція західних областей УРСР в перші роки радянської влади (1939-1941) / І. Лучаківська. – Львів, 2001. – 168 с.
34. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944 – 1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей) / С. Макарчук // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобицьк, 2002. – С. 65–91.

35. Масловский В. И. В борьбе с врагами социализма. Очерки истории классовой борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины. 1939 – 1950 гг. / В. И. Масловский. – Львов, 1984. – 188 с.
36. Мороз О. Українське селянство першої половини ХХ ст. / О. Мороз, С. Злупко. – Львів, 1997. – 320 с.
37. Павленко І. Радянський режим проти українського національно-визвольного руху в Україні / І. Павленко // Розбудова держави. – 1999. – № 1–6. – С. 158–166.
38. Панченко П. Новітня аграрна історія України / П. Панченко, С. Тимченко. – Запоріжжя, 1993. – 280 с.
39. Попп Р. Ідеологічний тиск і репресії щодо інтелігенції Львова (1944 – 1953 рр.) / Руслана Попп // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск. – Дрогобич, 2002. – С. 462–473.
40. Присяжний М. Преса української еміграції в Німеччині: становлення, розвиток, тематична політика (1945 – 1953) / М. Присяжний. – Львів, 2000. – 180 с.
41. Про минуле – заради майбутнього. – К., 1990. – 408 с.
42. Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921 – 1991 рр. / І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський, 2000. – 280 с.
43. Рибалка І. К. Сталінщина й розселення України / І. К. Рибалка // Український історичний журнал. – К., 1989. – №10. – С. 12–21.
44. Сергійчук В. Становище і доля українців у Генеральному губернаторстві (без Галичини) в роки німецької окупації / Володимир Сергійчук // Україна-Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків. – Варшава, 1998. – С. 166–184.
45. Сироцинський К. Перемога колгоспного ладу в західних областях УРСР / К. Сироцинський. – К., 1953. – 96 с.
46. Сливка Ю. Ю. Українсько-польське протистояння. Витоки та наслідки / Ю. Ю. Сливка. – Львів, 2003. – 52 с.
47. Соціалістична перебудова і розвиток сільського господарства Української РСР. В 2-х т. – К., 1968. – 242 с.; 345 с.
48. Субтельний О. Україна. Історія / Орест Субтельний. – К., 1991. – 420 с.
49. Ткачук В. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях у перше повоєнне десятиріччя (1944 – 1955): Автореф. канд. іст. наук. / В. Ткачук. – Львів, 1998. – 18 с.
50. Трофимович В. Українська політична думка у Західній Україні щодо польської проблеми в роки Другої світової війни / В. Трофимович // Україна-Польща: важкі питання Матеріали IV міжнародного семінару істориків. – Варшава, 1998. – С. 237–255.
51. Ульянич В. Історіографія діяльності Коммунистической партии по осуществлению социалистических преобразований на селе в западных областях Украинской ССР (1939 – 1950 гг.): Автореф. дис. канд. іст. наук / В. Ульянич. – К., 1981. – 25 с.
52. Черниш Й. Д. Комуністична партія України – організатор соціалістичних перетворень на селі в західних областях УРСР. 1939 – 1958 рр. / Й. Д. Черниш. – Львів, 1963. – 205 с.
53. Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Роман Чмелик. – Львів, 1999. – 143 с.
54. Шаповал Ю. Сталінський посланець на Україні: Сторінки політичної біографії Л. М. Кагановича / Юрій Шаповал // Під прапором ленінізму. – К., 1989. – № 20. – С. 76–83.
55. Шаповал Ю.І. Людина і система (штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні.) / Юрій Шаповал. – К., 1994. – 280 с.
56. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30 – 50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект) / Б. О. Ярош. – Луцьк, 1995. – 127 с.
57. Armstrong J. Nations before Nationalism / J. Armstrong. – Chapel Hill, 1982. – 480 p.
58. Bouvier C. La collectivization de l'agriculture. URSS, Chine, Democracies populaires / C. Bouvier. – Paris, 1958. – 255 p.
59. Congest R. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine / R. Congest. – New York, 1986. – 232 p.

REFERENCES

1. Baran V. Ukraine pislia Stalina. Narysy istorii 1953 – 1986 rr. / V. Baran. – Lviv, 1992. – 124 s.
2. Bilas I. Represyvno-karalna systema v Ukraini. 1917 – 1953. Kn. 1 / I. Bilas. – K., 1994. – 432 s.
3. Bilokin S. Masovyi teror yak zasib derzhavnoho pravlinnia SRSR 1917 – 1941 rr. / S. Bilokin. – K., 1999. – 250 s.

4. Vehesh M. Storinky istorii OUN – UPA v Zakarpatti (1939 – 1950-ti roky) / M. Vehesh // Suchasnist. – 2001. – №3. – S. 32–43.
5. Voronov I. Holod 1946 – 1947 rr. / I. Voronov, Yu. Pyliavets. – K., 1991. – 112 s.
6. Havryliuk O. N. Radianizatsiia ekonomichnoho i dukhovnoho zhyttia zakhidnoukrainskoho sela u druhii pol. 40-kh – poch. 50-kh rokov (na materialakh Volynskoi, Rivnenskoï ta Lvivskoi oblasti): Avtoref. dys. kand. ist. nauk / O. N. Havryliuk. – Chernivtsi, 1996. – 16 s.
7. Haran O. V. Problema formuvannia kadriv u zakhidnykh oblastiakh URSS u druhii polovyni 40–50-kh rokakh / O. V. Haran // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – K., 1989. – № 10. – S. 55–65.
8. Hunchak T. Ukraina. Persha polovyna XX stolittia. Narysy politychnoi istorii / Taras Hunchak. – K., 1993. – 288 s.
9. Demian H. Skolivshchyna u povstanskomu rusi OUN i UPA 1940 – 1960 rokiv // H. Demian // Volia i Batkivshchyna. – 1996. – Ch. 2. – S. 56–64.
10. Duda A. Bukovynskiy rukh v boiakh za ukrainsku derzhavnist / A. Duda, V. Saryk. – Chernivtsi, 1995. – 180 s.
11. Zakhidnia Ukraina pid bolshevykamy. X. 1939 – VI. 1941 / Za red. M. Rudnytskoi. – Niu-York, 1958. – 348 s.
12. Iliushyn I. OUN-UPA i ukrainske pytannia v roky Druhoï svitovoi viiny (v svitli polskykh dokumentiv) / I. Iliushyn. – K., 2000. – 180 s.
13. Istorii mist i sil URSS: Volynska oblast. – K., 1970. – 746 s.
14. Istorii mist i sil URSS: Zakarpatska oblast. – K., 1969. – 786 s.
15. Istorii Ukrainy / Ker. avt. kol. Yu. Zaitsev. – Lviv, 1996. – 488 s.
16. Istorii Ukrainy. Nove bachennia. T. 2 / Za red. V. Smoliia. – K., 1996. – 494 s.
17. Kentii A. Narysy borotby OUN-UPA v 1946 – 1956 rr. / A. Kentii. – K., 1999. – 110 s.
18. Kentii A. Ukrainska povstanska armiiia v 1942 – 1943 rr. / A. Kentii. – K., 1999. – 281 s.
19. Kyrychuk Yu. Narysy istorii ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu 40–50-kh rokiv XX st. / Yurii Kyrychuk. – Lviv, 2000. – 304 s.
20. Kovaliuk V. R. Kulturolohichni ta dukhovni aspekty radianizatsii / V. R. Kovaliuk // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – K., 1993. – № 2–3. – S. 3–17.
21. Kohut P. Kolektyvizatsiia v zakhidnoukrainskomu seli / P. Kohut. – Lviv, 2000. – 80 s.
22. Kondratiuk K. Represii orhaniv NKVS proty naselennia zakhidnykh oblasti Ukrainy (1939 – 1941) / K. Kondratiuk, S. Kondratiuk // Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu. Vyp. 3. – Lviv, 2000. – S. 146–149.
23. Korniiets L. Sotsialistychni peretvorennia v zakhidnykh oblastiakh URSS / L. Korniiets. – K., 1950. – 32 s.
24. Kosyk V. Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viiny / Volodymyr Kosyk. – Paryzh-Niu-York-Lviv, 1993. – 660 s.
25. Kostyk P. U borotbi za tekhnichne osnashchennia silskoho hospodarstva: Diialnist Kompartii Ukrainy po stvorenniu i dalshomu rozvytku materialno-tekhnichnoi bazy silskoho hospodarstva zakhidnykh oblasti URSS. 1939 – 1978 rr. / P. Kostyk. – Lviv, 1980. – 165 s.
26. Kostyuk H. Stalinizm v Ukraini (heneza i naslidky) / H. Kostyuk. – K., 1995. – 112 s.
27. Kosharnyi I. Ia. U suziri sotsialistychnoi kultury: Kulturne budivnytstvo u vozviednanykh oblastiakh URSS (1939 – 1958 rr.). / I. Ia. Kosharnyi. – Lviv, 1975. – 240 s.
28. Kravets O. Simeinyi pobut i zvychai ukrainskoho narodu / O. Kravets. – K., 1996. – 200 s.
29. Kravchenko B. Sotsialni zminy i natsionalna svidomist v Ukraini KhKh st. B. Kravchenko. – K., 1997. – 260 s.
30. Kulchytskyi S. Nekotorye problemy ystoriyy sploshnoi kolektyvyzatsyy na Ukrainy / S. Kulchytskyi // Ystoriya SSSR. – M., 1989. – № 5. – S. 20–36.
31. Lytvyn M. R. 1939. Zakhidni zemli Ukrainy / M. R. Lytvyn, O. I. Lutskyi, K. Ie. Naumenko. – Lviv, 1999. – 152 s.
32. Lutskyi O. I. Politychna elita Zakhidnoi Ukrainy v period utverdzhennia stalinskoho totalitarnoho rezhymu (1939-1941) / O. I. Lutskyi // Natsionalna elita ta intelektualnyi potentsial Ukrainy. Tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii. – Lviv, 1996. – S. 21–27.
33. Luchakivska I. Ukrainska intelihentsiia zakhidnykh oblasti URSS v persi roky radianskoi vlady (1939–1941) / I. Luchakivska. – Lviv, 2001. – 168 s.
34. Makarchuk S. Radianski metody borotby z OUN i UPA (za materialamy 1944 – 1945 rr. z Drohobyttskoi ta Lvivskoi oblasti) / S. Makarchuk // Drohobyttskyi kraieznavchyi zbirnyk. Spetsvypusk. – Drohobych, 2002. – S. 65–91.

35. Maslovskiy V. Y. V borbe s vrahamy sotsyalyzma. Ocherky ystoryy klassovoi borby na sele v peryod postroyeniya osnov sotsyalyzma v zapadnykh oblastiakh Ukrainy. 1939 – 1950 rr. / V. Y. Maslovskiy. – Lvov, 1984. – 188 s.
36. Moroz O. Ukrainse selianstvo pershoi polovyny XX st. / O. Moroz, S. Zlupko. – Lviv, 1997. – 320 s.
37. Pavlenko I. Radianskyi rezhym proty ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu v Ukraini / I. Pavlenko // Rozbudova derzhavy. – 1999. – № 1–6. – S. 158–166.
38. Panchenko P. Novitnia aharna istoriia Ukrainy / P. Panchenko, S. Tymchenko. – Zaporizhzhia, 1993. – 280 s.
39. Popp R. Ideolohichni tysk i represii shchodo intelihentsii Lvova (1944 – 1953 rr.) / Ruslana Popp // Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk. Spetsvypusk. – Drohobych, 2002. – S. 462–473.
40. Prysiazhnyi M. Presa ukrainskoi emihratsii v Nimechchyni: stanovlennia, rozvytok, tematychna polityka (1945 – 1953) / M. Prysiazhnyi. – Lviv, 2000. – 180 s.
41. Pro mynule – zarady maibutnoho. – K., 1990. – 408 s.
42. Rybak I. V. Sotsialno-pobutova infrastruktura ukrainskoho sela 1921 – 1991 rr. / I. V. Rybak. – Kamianets-Podilskyi, 2000. – 280 s.
43. Rybalka I. K. Stalinshchyna y rozselianennia Ukrainy / I. K. Rybalka // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – K., 1989. – №10. – S. 12–21.
44. Serhiichuk V. Stanovyshche i dolia ukraintsiv u Heneralnomu hubernatorstvi (bez Halychyny) v roky nimetskoï okupatsii / Volodymyr Serhiichuk // Ukraina-Polshcha: vazhki pytannia. Materialy II mizhnarodnoho seminaru istorykiv. – Varshava, 1998. – S. 166–184.
45. Syrotsynskiy K. Peremoha kolhospnoho ladu v zakhidnykh oblastiakh URSR / K. Syrotsynskiy. – K., 1953. – 96 s.
46. Slyvka Yu. Yu. Ukrainsko-polske protystoiannia. Vytoky ta naslidky / Yu. Yu. Slyvka. – Lviv, 2003. – 52 s.
47. Sotsialistychna perebudova i rozvytok silskoho gospodarstva Ukrainkoi RSR. V 2-kh T. – K., 1968. – 242 s.; 345 s.
48. Subtelnyi O. Ukraina. Istoriiia / Orest Subtelnyi. – K., 1991. – 420 s.
49. Tkachuk V. Sotsialno-politychni protsesy na zakhidnoukrainskykh zemliakh u pershe povoienne desiatiyrichchia (1944 – 1955): Avtoref. kand. ist. nauk. / V. Tkachuk. – Lviv, 1998. – 18 s.
50. Trofymovych V. Ukrainka politychna dumka u Zakhidnii Ukraini shchodo polskoi problemy v roky Druhoi svitovoi viiny / V. Trofymovych // Ukraina-Polshcha: vazhki pytannia Materialy IV mizhnarodnoho seminaru istorykiv. – Varshava, 1998. – S. 237–255.
51. Ulianych V. Ystoryohrafiia deiatelnosti Kommunystycheskoi partyy po osushchestvleniiu sotsyalystycheskykh preobrazovanyi na sele v zapadnykh oblastiakh Ukraynskoi SSR (1939 – 1950 hh.): Avtoref. dys. kand. yst. nauk / V. Ulianych. – K., 1981. – 25 s.
52. Chernysh Y. D. Komunistychna partiia Ukrainy – orhanizator sotsialistychnykh peretvoren na seli v zakhidnykh oblastiakh URSR. 1939 – 1958 rr. / Y. D. Chernysh. – Lviv, 1963. – 205 s.
53. Chmelyk R. Mala ukrainska selianska simia (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) / Roman Chmelyk. – Lviv, 1999. – 143s.
54. Shapoval Yu. Stalinskyi poslanets na Ukraini: Storinky politychnoi biohrafii L. M. Kahanovycha / Yurii Shapoval // Pid praporom leninizmu. – K., 1989. – № 20. – S. 76–83.
55. Shapoval Yu. I. Liudyna i systema (shtrykhy do portretu totalitarnoi doby v Ukraini.) / Yurii Shapoval. – K., 1994. – 280 s.
56. Iarosh B. O. Totalitarnyi rezhym na zakhidnoukrainskykh zemliakh. 30 – 50-ti roky XX stolittia (istorykopolitolohichni aspekt) / B. O. Yarosh. – Lutsk, 1995. – 127 s.
57. Armstrong J. Nations before Nationalism / J. Armstrong. – Chapel Hill, 1982. – 480 p.
58. Bouvier C. La collectivization de l'agriculture. URSS, Chine, Democracies populaires / C. Bouvier. – Paris, 1958. – 255 p.
59. Conguest R. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror–Famine / R. Conguest. – New York, 1986. – 232 p.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017 р.